

Egyetemi doktori (PhD) értekezés tézisei

**A TURUL SZÖVETSÉG ORSZÁGOS ÉS
DEBRECENI SZERVEZETE (1919–1945)**

Kerepeszki Róbert

Témavezető: Dr. Barta Róbert, egyetemi docens

DEBRECENI EGYETEM

Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola

Debrecen, 2009.

I. Az értekezés forrásai és historiográfiája. Néhány gondolat a választott témáról

Az első világháború és főképp a Tanácsköztársaság utáni (szélső)jobboldali, ún. „keresztény-nemzeti” szervezkedéseknek részben elindítója, részben legfontosabb bázisa a fiatalság, elsősorban az értelmiségi ifjúság volt. Ennek a generációnak a tagjai közvetlenül az egyetemi tanulmányaik előtt vagy azokat félbehagyva, többnyire a háborúért lelkesedve, önként indultak a frontra, ahol a lövészárkokban a véres harcok tapasztalataival nőttek fel, hogy aztán a vereség élményével térjenek haza egy társadalmi-politikai feszültségektől terhes országba, melyet még a területi megcsonkítás is fenyegetett. Ez a súlyos helyzet az értelmiségi ifjúság jelentős részét radikális, nacionalista szervezkedésekbe vezette, melyek egy új Magyarország felépítését tűzték ki célul. Ebben a közhangulatban alakult meg és vált fokozatosan meghatározó szervezetté a „keresztény-nemzeti” egyetemisták által 1919 augusztusában életre hívott Turul Bajtársi Szövetség, mely ugyanannyira jellemezte és végigkísérte a Horthy-korszakot, mint – többek között – a Magyar Országos Véderő Egyesület, az Ébredő Magyarok Egyesülete, vagy a levente-mozgalom.

A téma legnagyobb kihívása a források széttagoaltságából, sőt hiányosságaiból adódott. Nem véletlen, hogy bár többen megpróbálták megírni a Turul történetét, de előbb-utóbb elfordultak a témától, és eddig néhány hasznos rész tanulmányon kívül nem született átfogó és tárgyilagos monográfia a Horthy-korszak legjelentősebb, országos hálózattá bővülő egyetemi szervezetéről. A források súlyos hiányosságait az adja, hogy 1944 telén, Budapest ostroma idején a szövetség egyetemi központját bombatalálat érte, ezért az iratainak nagy része megsemmisült. Ennek ellenére a téma elsődleges forrásbázisát természetesen a levéltári dokumentumok adják: a Turul Szövetség fennmaradt, mintegy kétdoboznyi dokumentuma mellett a szervezettel kapcsolatban lévő más ifjúsági szervezetek, a különböző kormányzervek (Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, Belügyminisztérium, Miniszterelnökség), intézmények (például Debreceni Egyetem rektori hivatala, dékáni hivatalok, Tiszántúli Református Egyházkerület) és közigazgatási szervek iratai (például Hajdú vármegye és Debrecen főispánjának levelezései, rendőri és vitézi széki hangulatjelentések).

A levéltári anyagok mellett a téma következő nagy forráscsoportját a Turul tag- és rokonszervezeteinek kiadványai, ezen belül is elsősorban a diáklapok adják. Megállapítható, hogy a Horthy-korszak egyetemlein, elsősorban épp a Turulnak köszönhetően rendkívül élénk és színes sajtóélet folyt, ami értékes forrása a két világháború közötti ifjúsági mentalitásnak. Sajátossága ennek a sajtónak az, hogy a budapesti Turul-központ mellett a vidéki kerületek és tagegyesületek is indíthattak sajtólapot, sőt olykor egy időben többet, melyek hangot adhattak az országos vezetéssel

ellentétes közéleti, diákpolitikai vagy társadalmi kérdésekkel kapcsolatos véleményeknek. Ehhez kapcsolódnak a Turul központi alapszabályai, illetve a szövetség különböző kiadványai: elsősorban évkönyvek, útmutatók, beszámolók, világnézeti és propaganda nyomtatványok, illetve röpiratok. Ezekből rajzolódik ki a Turul gondolkodásmódja, az adott kül- és belpolitikai kérdésekről, illetve a társadalmi problémákról alkotott véleménye, a hasonló társadalmi és ifjúsági szervezetekhez fűződő viszonya. Ezeknek a forrásoknak a jelentős részét kevéssé vagy egyáltalán nem használta még fel a korábbi történeti szakirodalmunk.

Ezeken kívül az országos és a helyi politikai napilapok, illetve a közélet ismert szereplői is sokat foglalkoztak az értelmiségi ifjúságot érintő problémákkal, valamint a Turul Szövetséggel. A szervezet – különösen a szinte évről évre megismétlődő antiszemita egyetemi tüntetések miatt – gyakran szóba került az országgyűlési interpellációkban és felszólalásokban, így a nemzetgyűlési és képviselőházi naplók rendkívül fontos forrásai a témának. Főképp ezek révén érhető tetten az, hogyan viszonyultak az egyes politikai irányzatok a szervezethez. A korabeli statisztikai kiadványok pedig elsősorban a Turul elsődleges tagsága, az egyetemi hallgatóság társadalmi viszonyaihoz nyújthatnak adalékot.

Természetesen a téma forrásainak fontos kategóriáját jelentik a kortárs visszaemlékezések is. Ezek közül elsősorban az egyetemi tanárok (mint Angyal Dávid vagy Gaál Jenő), az egykori Turul-tagok (például Bakó Elemér, Fehér Lajos, Wass Albert), illetve a Turulhoz közel álló politikusok (mint Antal István) önéletrajzi írásai szolgálnak hasznos információkkal. A többiek, akik memoárjaikban, naplóikban megemlítik a Turult vagy a korabeli ifjúságot, külső szemlélőként, az egyetemektől és a szervezetektől (legalábbis elvileg) függetlenül írhatták le véleményüket róluk (például Shvoy Kálmán). Külön speciális forrásbázist jelent az oral history is azoknak az interjúköteteknek a révén, melyeket Tóth Pál Péter állított össze az 1980-as években. Riportalanyai természetesen baloldali beállítottságú (vagy a második világháború utáni időszak miatt magukat utólag annak valló) személyek voltak, akik az 1930-as években többé-kevésbé aktívan részt vettek a debreceni Turul életében és tevékenységében, sőt némelyikük vezéregyéniségként irányított is egy-egy tagszervezetet (például Barcza Gedeon vagy Újhelyi Szilárd).

A téma utolsó fontos forráscsoportjába főképp olyan egyéb korabeli kiadványok kerültek, melyek valamilyen kontextusban érintik a Turult, a korabeli egyetemi ifjúságot vagy a szövetség által képviselt ideológiát. Ezek elsősorban egyetemi vagy a felsőoktatással kapcsolatos korabeli kiadványok és intézménytörténeti munkák, melyek között külön említést érdemelnek a debreceni Tisza István Tudományegyetem évkönyvei. Ezekben a Turul egyes tagszervezetei az adott tanévben végzett tevé-

kenységükről rövid, 1–3 oldalas jelentéseket tettek közzé, melyek forrásértéke ugyan rendkívül változó, szerkezetük, tartalmi elemeik nemcsak a különböző egyesületek esetében, hanem gyakran évről évre is eltértek, ennek ellenére nélkülözhetetlen támpontokat nyújtanak a helyi Turul tevékenységének megismeréséhez.

A témához szervesen kapcsolódó szakirodalom többsége még rendszerváltozás előtti, ezért egyik jellemzője, hogy erősen érződik rajta a kor szelleme, és elfogult (néhol túlzottan is) a jobboldali diákszervezetekkel szemben. Másik sajátossága az 1989 előtti szakmai munkáknak, hogy figyelmüket elsősorban a baloldali diákmozgalmakra összpontosítják, melyeket következetesen „haladónak” neveznek, és csak akkor foglalkoztak Turullal, ha súrlódási vagy épp találkozási pontok találtak (ilyen pl. a Márciusi Front) a két teljesen különböző világnézet képviselői között. A magyar történettudomány érdeklődése mélyebben csak az 1970-es években fordult a korábbi hazai diákmozgalmak felé, itt elsősorban Ladányi Andor, Tóth Pál Péter, Pintér István munkáira utalunk. A rendszerváltozás körüli években főként Ujváry Gábor és Rózsa András tanulmányai kezdtek árnyalni a Turulról elterjedt, többnyire sommás megállapításokon alakuló, egyoldalú képet, és igyekeztek felvázolni a szövetség szervezeti felépítését, kialakulásának motivációit és általános jellegzetességeit. A Turul Szövetség tárgyilagos bemutatása – annak ellenére, hogy rendkívüli befolyást gyakorolt az egyetemi és főiskolai hallgatók életére, világképük kialakulására és tevékenységükre – mindmáig „fehér foltja” a két világháború közötti időszakról szóló, egyébként roppant gazdag szakirodalmi munkáknak, noha számtalan olyan munka is született már, mely (látszólag) csak távolabbról kapcsolódott a témához (elég itt csak Vonyó József Gömbös Gyuláról szóló tanulmányaira, Zeidler Miklós irredenta kultuszt és mozgalmakat bemutató munkáira, Romsics Ignác, Ablonczy Balázs könyveire utalunk, de a sor még hosszan folytatható lenne).

II. Az értekezés módszertani kérdései, célkitűzései és a dolgozat felépítése

A Turulról rendkívül nehéz *általános*, egységes és elfogulatlan képet alkotni. Ennek oka egyrészt a téma aktualitásában keresendő, mely egy budapesti Turul-szobor felállításából adódó politikai vitákból fakadt a közelmúltban. A turulmadár már a nevét viselő egyetemi szervezet megalakulása előtt is szimbólum volt: feltűnt a magyar mondákban, középkori címereken, később egy tekintélyes heraldikai szakfolyóirat címét adta, és még mind a mai napig megtalálható több nemzetbiztonsági és katonai szervezet, testület emblémájában. A két világháború között a revizionizmus egyik legfontosabb jelképe, az irredenta emlékművek szinte állandó díszje lett, de felbukkant a különböző magyar nemzetiszocialista és nyilas pártok jelvényein is.

Azonban az ekkor alakuló és virágzó egyetemi bajtársi szervezet miatt a Turul összeforrott mással is: többek között a kirekesztő numerus claususszal, az agresszív nacionalizmussal, az antiszemitizmussal, az egyetemi verekedésekkel és a diáktüntetésekkel. Emiatt az utókor – főképp a marxista történetírás hatására – kifejezetten elítélő képet alakított ki a Turul Szövetségről, amely kétségtelenül tartalmazott valós elemeket, de ugyanakkor torz és egyoldalú értékelést is adott. Épp az aktuálpolitikai vonatkozások miatt a téma kétségtelenül kényes, de épp az jelentette az egyik legnagyobb kihívását, hogy minél több forrás (levéltári iratok, korabeli sajtó- és egyéb kiadványok, memoárok, stb.) alapján sikerüljön egy árnyalt, részletes, a történetírói szempontoknak megfelelően objektivitásra törekvő képet alkotni a Turul Szövetségről.

Módszertani szempontból a források széttagsága és a szakirodalom említett jellemzői mellett a téma nehézségét az adta, hogy a szervezet rendkívül szerteágazó tevékenységet folytatott nem csak az egyetemeken és az ifjúság életében, így a felsőoktatás-történet mellett fontos társadalom-, politika- és eszmetörténeti vonatkozásai is voltak a működésének. Egyik legfontosabb, noha kevésbé vizsgált társadalomtörténeti vonatkozás az, hogy a Turul Szövetség és valamennyi tagszervezete elsősorban *társadalmi egyesület*ként definiálta magát. Ez egyrészt azért fontos, mert így a Turul pártpolitikától mentes, „össz nemzeti” érdekeket képviselő szervezetként tűnhetett fel. Másrészt pedig azért, mert a Horthy-korszakban rendkívül megnőtt az egyesületek szerepe és jelentősége a rendszer megszilárdításában, fenntartásában és általában a társadalmi életben.

A Turul vizsgálatában az is fontos, hogy a szövetség önmeghatározásában hangsúlyozta a *bajtársi* egyesület jellegét. A bajtársi szervezeteknek két típusát különböztethetjük meg a Horthy-korszakban. Az egyik csoportba egy-egy alakulat, hadtest életben maradt tagjainak bajtársi szervezetei tartoztak (például Országos Frontarcos Szövetség vagy a Székely Dandár Bajtársi Egyesület), melyek legfontosabb célja a hagyományok, az emlékek és a személyes kapcsolatok ápolása, az önszegélyezés, illetve ezeken túlmenően az „ellenforradalmi” rendszer mindenkorai védelme volt, nem véletlenül, hiszen ennek kiharcolásában ezek is fontos szerepet játszottak. Magyarországon a bajtársi típusú szervezetek másik nagy csoportjába az egyetemi vagy főiskolai diákegyesületek tartoztak, melyeket különböző szövetségek fogtak össze. Ezek között elsőként 1919 késő nyarán a tudományegyetemek diákságát összefogó, felekezeten felüliséget hirdető Országos Turul Bajtársi Szövetség jött létre, majd sorban, még ugyanebben az időszakban a műegyetemi hallgatók szervezete, a Hungária Magyar Technikusok Egyesülete, a rövid életű, keresztényszocialista jellegű Centrum, majd két évvel később a katolikus alapon szerveződő és gyakran legi-

timista oldalon álló Foederatio Americana, illetve 1927-ben a kifejezetten legitimista Szent István Bajtársi Egyesület. Ezek hasonlóan épültek fel, és tulajdonképpen az egyes egyetemeken, illetve fakultásokon alakuló bajtársi tagegyesületek, törzsek, csoportok, korporációk, stb. összefogó csúcsszervezetei voltak. Látható, hogy jelleget tekintve különbözőek voltak, és emiatt gyakran előfordultak konfliktusok közöttük. De hivatalosan mindegyik politikailag semleges egyetemi, később egyre inkább szélesebb társadalmi szervezetnek tekintette magát, és alapjuk ezeknek is közös volt: a keresztény-nemzeti gondolat, amelyből a militarista, antiszemita és irredenta arculatuk adódott, melyek hangsúlya és éle azonban már eltéréseket mutatott. Az egyetemi bajtársi szervezetek fontos helyet foglaltak el a két világháború közötti időszak korosztályos ifjúsági mozgalmi, mint a cserkészlet vagy a levente-intézmény, de a társadalmi egyesületek, mint a MOVE, ÉME, MANSZ, Egyesült Keresztény Nemzeti Liga mellett is.

E nagy egyetemi bajtársi szövetségek között a Turul tett szert a legnagyobb szerepre és befolyásra egyrészt azért, mert nem korlátozódott egy felsőoktatási intézmény hallgatóira, mint a Hungária, nem csak egy felekezethez tartozók lehettek tagjai, sőt – látszólag – felekezeten felüliséget hirdetett, ellentétben az Americanával, és kormányzóhű szabad királyválasztó álláspontot képviselt, ami kétségkívül népszerűbb volt a fiatalság körében, mint a Szent István Bajtársi Egyesület nyíltan vállalt Habsburg-pártisága. De emelte a Turul jelentőségét az a tény is, hogy rendkívül erős befolyással bírt az egyetemi ifjúság más típusú szervezeteiben, így a különböző segélyegyletekben, vallásos egyesületekben és a diákság életének hagyományos, háború előtti színterét jelentő egyetemi körökben, mivel ezeknek a vezető pozícióit szintén Turul-bajtársak töltötték be. A dolgozat egyik fontos célkitűzése az, hogy tisztázza a különböző egyetemi bajtársi szövetségek, egyesületek közötti különbségeket, az egymáshoz fűződő viszonyukat, felépítésüket, és azt, hogy a Turul milyen helyet foglalt el ezek sorában.

A szövetség negyedszázados történetében fellelhetők „térbeli”, azaz a vidéki és a fővárosi tagegyesületek közötti eltérések, ellentétek és „időbeli” vagy „generációs” különbségek, mivel a frontról visszatért fiatalok és az 1920-as évek turulistái érezhetően mások voltak, mint utódaik, az 1930-as évek egyetemistái. Továbbá fontos megjegyezni azt is, hogy általában igaz az, ha valaki belép egy társadalmi szervezetbe vagy politikai pártba, szükségképpen közösséget vállal annak ideológiájával, társadalmi és politikai nézeteivel. Azonban a Turul Szövetség és tagegyesületei esetében ez nem ennyire egyszerű, ugyanis az egyetemre kerülő elsőéves hallgatóknak nem kötelező, de nagyon ajánlott volt, hogy tagjai legyenek az adott kar bajtársi egyesületének, különösen abban az esetben, ha nehéz szociális háttérrel érkeztek a

felsőoktatásba. Ugyanis ezek a szervezetek – az alapszabályaikban lefektetett céljaiknak megfelelően – tudatosan törekedtek arra, hogy tagjaikat segítse: segítséget nyújtottak a különböző ösztöndíjak, internátusi, kollégiumi helyek elnyerésében, sőt olykor maguk adtak anyagi támogatást, kölcsönt rászoruló tagjaiknak.

Ebből adódóan a Turul, a tagegyesületei és a többi bajtársi szövetségek alapvetően meghatározták az egyetemi közhangulat jellegét, de tágabb értelemben is a fiatal értelmiség életét, ami nagyban összefüggött a korszak felsőoktatásának sajátosságával is. A trianoni békeszerződés értelmében ugyanis a királyi Magyarország négy tudományegyeteme közül kettő, a kolozsvári és a pozsonyi az új határokon túlra kerültek volna, azonban ezek előbb a fővárosba, majd Szegedre, illetve Pécsre települtek át. Az elcsatolt országrészekből menekülő fiatalok a bajtársi szövetségekben találták meg a helyüket, egyrészt azért, mert ezek új típusú, hagyományok nélküli szervezetek voltak a magyar felsőoktatási intézményekben, így az arculatuk kialakításában maguk is kivehették a részüket, másrészt azért, mert a korábbi hagyományos, ún. „kebelbeli” egyetemi ifjúsági egyesületek (például az egyetemi körök) már nem fejezték ki eléggé az első világháború utáni fiatalság antiszemita és irredenta érdekeit, vágyait. Nem véletlen, hogy Trianon, a zsidókérdés, a magyarság- és középösztálytudat mindvégig kohéziós erőt jelentettek a bajtársi egyesületek számára.

Az értekezés elsősorban szervezettörténeti jellegű, mely módszertani szempontból részben tematikus, részben kronologikus rendben közelít a tárgyhóhoz: a tematikus megközelítést a Turul Szövetség szervezeti felépítésének, országos hálózattá bővülésének, szokásrendjének és célkitűzéseinek bemutatásához alkalmaztuk, a kronologikus vizsgálatot pedig egy regionális kerület, a debreceni tagegyesületeinek megismertetéséhez, azok tevékenységének elemzéséhez. A Turul tagegyesületeit területi alapon ún. kerületekbe sorolták, és az 1930-as évek végére a több, mint száz szervezete tíz ilyen regionális csoportba oszlott el. Ezek közül a választás nem csak a szerző helyi kötődései miatt esett Debrecenre. Fontos szempont volt, hogy ez az a kerület, ahol a többi egyetemi bajtársi szövetség nem tudta megvetni a lábát: a református városban, mely a Habsburgok elleni 1848/49-es szabadságharc fővárosa volt, nem lehetett talaja sem a katolikus (Emericana), sem pedig a legitimista (Szent István Bajtársi Egyesület) szervezkedésnek, a Hungária pedig csak a Műegyetemre korlátozódott. Így érthető, hogy a debreceni egyetemistákra az ifjúsági szervezetek közül a Turul Szövetség volt a legnagyobb hatással, ezért fontos célkitűzésünk annak megállapítása, hogy mit jelentett ez a szervezet a hallgatóknak, az intézménynek és a városnak, illetve ebből adódóan célunk a debreceni sajátosságok és a helyi közvélemény Turulról alkotott állásfoglalásának bemutatása.

Egy további szempont, ami miatt Debrecenre esett a választás, hogy az itteni tagszervezetek és vezetők voltak azok, akik főleg az 1930-as években olykor markánsan az országos központtal szemben ellenvéleményeket, sőt bírálatokat fogalmaztak meg. Nem véletlen az sem, hogy a debreceni tagegyesületek között találunk olyat, amely 1937-ben csatlakozott a baloldali orientációjú értelmiség által kezdeményezett Márciusi Fronthoz is. Ezek mellett a debreceni kerület egyik érdekessége az, hogy itt alakult egy olyan speciális tagszervezet is (az állástalan diplomások Méhely Lajos Bajtársi Egyesülete), mely sok szempontból egyedülálló volt az egész ország egyetemi bajtársi egyesületei között. Ennek ellenére természetesen nem mellőztük teljesen a többi vidéki kerület, elsősorban az egyetemi központú pécsi és szegedi életét sem, hiszen több ponton szembetűnő eltérések mutatkoznak a felsőoktatási intézmények között, amelyek fontos hatást gyakoroltak a helyi bajtársi egyesületek életére is (például a numerus clausus következtében az 1920-as évek elején a vidéki egyetemeken magasabb volt a zsidó hallgatók aránya, mely még inkább radikalizálta a helyi Turult).

A szervezettörténeti jellegből adódó módszertani szempontok határolták be a dolgozat időbeli kereteit is. Az egyetemi bajtársi szervezetek, így a Turul Szövetség is, közvetlenül a Tanácsköztársaság bukása után alakultak a „keresztény-nemzeti kurzus” ifjúság körében történő megszilárdítása érdekében (a debreceni tagszervezetek a román megszállás miatt csak 1921-ben jöttek létre), és hivatalosan 1945-ben szűntek meg, amikor az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendeletileg több, a Horthy-korszakra jellemző jobb- és szélsőjobboldali egyesülettel, párttal együtt feloszlatta őket. A szerző természetesen nem kötheti magát mereven ezekhez a szigorú időhatárokhoz, ugyanis a Turul Szövetség előzményeinek vizsgálata nélkül nem lehet teljes a szervezet bemutatása. Itt elsősorban nem csak a politikai előzményekre, az őszirózsás forradalommal és a Tanácsköztársasággal szemben fellépő jobboldali szervezkedésekre és csoportokra utalunk. A Turulra, illetve a tagságára jellemző mentalitás és tevékenység nyomai már a századelőn megjelentek a magyar egyetemeken (például az ún. „kereszt-mozgalommal”), amelyek rövid ismertetése a téma átfogó megértése miatt elengedhetetlenek.

De a végkifejlet szempontjából még inkább elmosódottabbnak tűnhet a kijelölt időkeret, mivel a Turul által mintegy negyed évszázadon át a fiatalokba táplált ideológiát és gondolkodásmódot nem lehetett egy rendelettel eltüntetni, és ez a tény további kérdéseket vet fel. Elsősorban azt, hogy akik a Turul aktív tagjai voltak és magukban hordozták annak mentalitását, milyen életpályát futottak be 1945 után ezzel az „örökséggel”, hogyan illeszkedtek be az új társadalmi-politikai rendbe, ha egyáltalán beilleszkedtek. Mi lett a sorsuk a Rákosi-, majd a Kádár-korszakban, és

milyen szerepet vállaltak (ha vállaltak) az 1956-os eseményekben, hiszen ne feledjük, az 1930-as évek egyetemistái, akik ízig-vérig Turul-szellemben nőttek fel, a forradalom idején is még csak a negyvenes éveikben jártak. A kérdésfelvetés a második világháború utáni társadalmi mobilitás és átalakulás szerteágazó problémaköréhez vezet el, melynek ilyen szempontból történő vizsgálata külön értekezést is megérne, tehát érdemes lenne a Turul által képviselt jobboldaliságot egyes személyek útján a második világháború után is továbbkísérni, illetve az 1945 előtti és utáni egyetemi ifjúsági magatartásformákat is megvizsgálni. Ez azonban nem célja ennek az értekezésnek, csak pusztán annyi, hogy röviden felvázolja a Turul utóéletét is annak megvilágítására, hogy a második világháború utáni feloszlását követően hogyan emlékeztek rá az új politikai elit tagjai.

Ebből adódott, hogy dolgozat írásánál fontos szempont volt az is, hogy bemutassuk a Turul néhány vezéralakjának portréját (például Bánsághy György, Végváry József, Lendvay Béla és a debreceniek közül Barcza Gedeon, Simon József, Radó Endre, stb.) is, akik a Horthy-korszakban tipikusnak nevezhető életpályát futottak be. A téma természetesen az egyéni sorsok, életutak mellett más társadalomtörténeti vonatkozással is bír. Elsősorban új és fontos adalékokkal szolgál a középrétegek két világháború közötti társadalomtörténetéhez, elsősorban az értelmiség szociális helyzetének megismeréséhez. A „középosztály” képlékeny, tág és nehezen körülírható fogalma a korszakban és napjainkban is a történetírói viták tárgyát képezi, de kétségtelen, hogy ide tartozik a fiatal értelmiség, az egyetemi ifjúság is. Ez sem elhanyagolható körülmény, mivel a főleg az 1930-as évek „vezető” társadalmi rétege éppen ez a középosztály volt, amelynek részeként az egyetemista fiatalok tudatosan készültek is erre a szerepvállalásra, és ez különleges jelentőséget adott az egyetemi ifjúság mozgalmainak, szervezeteinek és tevékenységének.

Ez a kérdés átvezet a dolgozat szervezettörténeti vizsgálatából a következő fontos szempontjához, a Turul szellemi mozgatórugóinak, ideológiájának, a bajtársi eszme alkotórészeinek (zsidókérdés, királykérdés, viszony a jobb- és baloldalisághoz, revizionizmus, „birodalmi gondolat” stb.) elemzéséhez. Ugyanis ennek révén érthető meg az, hogyan látta a világot, saját helyzetét nemcsak a szervezet, hanem a rendszerhez és a hivatalos irányvonalhoz hű egyszerű tagja is. Emellett az értekezés bemutatja azt a kapcsolati hálót is, mely a Turult más társadalmi szervezetekhez, illetve politikai pártokhoz fűzte, mivel ez az olykor ellentmondásos viszonyrendszer érdekes tanulságokkal szolgál az egész Horthy-korszak sajátos köztörténetéhez. Emellett részletesen foglalkozunk a többségében Turul-tagok által kezdeményezett diáktüntetésekkel is, amelyek fontos jellemzői a két világháború közötti időszak egyetemi hallgatói mentalitásának, és megvizsgálunk olyan társadalomtörténeti kér-

déseket is, amelyeket korábbi szakirodalom egyáltalán nem érintett (például a nők szerepe a Turulban, a szövetség szerinti ideális nő képe). Összességében a dolgozat alapvető célkitűzése az, hogy a szerteágazó levéltári, sajtó- és egyéb forrásanyag alapján árnyaltabb, részletesebb, több vezéralak és tag életpályájával színesített, adatgazdagabb kép alakuljon ki a Horthy-korszak két és fél évtizedében rendkívül összetett és mozgalmas történetet megélt ifjúsági szervezetéről, a Turul Szövetségről.

III. Az értekezés új tudományos eredményei

Kétségtelen, hogy a Turul tagjai a diáktüntetésekkel, a numerus clausus és más zsidóellenes korlátozások követésével folyamatosan felszínen tartották az antiszemitizmust, mely nemcsak az egyetemi közhangulatra, hanem a közéletre is hatással volt, és 1945 után döntően emiatt próbálták a szövetség „fasiszta”, nyilas jellegét igazolni. Kevésbé mutatott rá eddig a szakirodalmunk arra, hogy ezek a megmozdulások fontos szerepet játszottak a zsidótörvények megalkotásában és – ezáltal áttételesen – a holokausztban is. A jogfosztó intézkedésekhez való „kapcsolatukat” ők maguk sem tagadták, sőt büszkén vállalták. Erre világított rá 1943-ban az egyik kiadványuk is, melyben a következő állt: „nem lehet csodálkozni azon, hogy az ifjúság tüntetett és habár mindenki tudta, hogy zsidóveréssel a zsidókérdés meg nem oldható, az is bizonyos, hogy a zsidóverések nélkül sohasem jutottunk volna el az első zsidótörvényekig”.

De ehhez hozzá kell tennünk azt, hogy az antiszemitizmus a közélet egyik legfontosabb eleme, a korszak „vezéreszméjének”, a „keresztény-nemzeti gondolatnak” alapvető és meghatározó része volt, amely jórészt az 1918/19-es forradalmak negatív emlékéből táplálkozott, felerősödött a világgazdasági válság súlyos egzisztenciális hatásai miatt, és ezt vallotta radikálisan vagy kevésbé agresszívan a politika szinte valamennyi tényezője. A Turul ebben a kérdésben kérlelhetetlen és következetes állásponton maradt. Ezt a Gömbös Gyulával való kapcsolat miatt fontos hangsúlyoznunk, aki 1932 őszén az oly sokszor idézett miniszterelnöki bemutatkozó beszédében a következőképpen fogalmazott: „A zsidóságnak pedig nyíltan és őszintén azt mondom: revideáltam álláspontomat. A zsidóságnak azt a részét, amely sorsközösséget ismer el a nemzettel, éppen úgy testvéremnek kívánom tekinteni, mint magyar testvéreimet.” A Turul a zsidóság ilyen kategorizálására nem volt hajlandó, és inentől érezhetően a tagság jelentős része eltávolodott Gömböstől, hiába hangoztatta a miniszterelnök előttük, hogy „ugyanannak a világnézetnek előharcosa”, mint ők.

Éppen ezért a Turul Szövetséget, mint szervezetet a korszak egészében nem tekinthetjük valamelyik politikai párt vagy mozgalom csatlósának vagy „fiókszervezetének”, már csak azért sem, mert rövid ideig léteztek olyan, a dolgozatban is bemutatásra kerülő pártok (Reformnemzedék, Nemzeti Front), amelyek a Turul nézeteit hangoztatták a politikai porondon. Bár az is kétségtelen, hogy a személyi összefonódások révén a tagok a korszak teljes politikai palettájával kapcsolatban álltak. Az általunk feltárt források azt igazolják, hogy a Turul igyekezett megőrizni a függetlenségét és önálló véleményalkotási szabadságát, így gyakran ambivalens viszonyba került a többi jobboldali politikai tényezővel. A legszembetűnőbb ebből a szempontból a magyarországi nyilas mozgalmakkal szemben történő fellépésük, amelyet részletesen elemeztünk az értekezésben, és ez bizonyítja a Turul nácizmus- és németellenességét.

A szövetség egyértelmű célja és funkciója az volt, hogy a fiatal értelmiséget a „keresztény-nemzeti kurzushoz”, a Horthy-rendszerhez a végsőkéig lojálissá tegye, az egyetemisták ideológiai arculatát kialakítsa a maga erősen militarista, irredenta, fajvédő gondolataival, melyeket az 1930-as években mélyen áthatott a népiek szellemisége is. Ezt a világnézetet döntően olyan fiatalok teremtették meg és formálták, akik nem voltak képzett politikai gondolkodók, de frontkatonai szolgálatuk után elkésérítette őket Magyarország helyzete és saját életkörülményeik, és erre adtak – Klebelsberg Kuno szavaival élve – „tévesen felfogott önérdékükben” az eltorzult nacionalizmusból, szélsőséges, kirekesztő gondolatokból válaszokat. Éppen ezért világképük sok szempontból rokonítható a korszak ismert ideológiáival, és megállapítható az is, hogy a Turul vezetői és tagjai gyakran könnyen befolyásolhatóak voltak más hasonló vagy rokon jobboldali eszmék, politikusok által. A Turul ún. bajtársi eszméjét Gömbös Gyula jobboldali radikalizmusa és az 1920-as években képviselt fajvédelmi eszméje, illetve a nyilas ideológia közé helyezhetjük el: az előbbivel szinte teljesen rokon vonásokat mutatott, ám Gömbös miniszterelnöksége idején, a gazdasági válság hatására már kevesellte azt, az utóbbit a náci Németországhoz való kötődés miatt elutasította.

A Turul kétségtelenül a korszak jellemző szervezetei, az Ébredő Magyarok Egyesülete, a MOVE, stb. mellé sorolható, és egyértelműen kiemelkedett a két világháború közötti egyetemi ifjúsági egyesületek közül. Az értekezésben rámutatunk arra is, hogy a Turul által képviselt bajtársi mozgalom és ideológia nem volt egyedül az európai történelemben, és az első világháború után más országokban is működtek a Turulhoz hasonló egyetemi szervezetek, amelyek ugyanazt az értékrendet és világképet vallották, sőt általuk ugyanolyan jelenségek tűntek fel az ottani felsőoktatási intézményekben is (például antiszemita tüntetések Németországban, Romániában,

Spanyolországban stb.). A nemzetközi párhuzamok kapcsán az értekezésben részletesen szólnunk arról is, hogy a Turul rendkívül hierarchikus, szigorú szabályokkal és szokásrenddel működő szervezetét az alapító tagság külföldi (elsősorban német) mintára alakította ki, de ettől az 1930-as években, az új Turul-generáció igyekezett eltávolodni, és nyomatékosan hangsúlyozta a szövetség sajátosan „magyar” jellegét.

Azonban ez csak az egyik döntő különbség volt az 1920-as és az 1930-as évek Turulja között. Legszembeötlőbb még az, – és ez a dolgozat egyik további fontos megállapítása – hogy amíg a Horthy-korszak első évtizedében a szövetséget egyértelműen csak a fajvédelem gondolatköre határozta meg, addig a világgazdasági válság után az előbbi mellett már egyre inkább megjelentek más célkitűzések is, és ezáltal a Turul a fiatal értelmiség szellemi útkeresésének egyik fontos kiindulópontja lett, ami vezethetett a szélsőjobboldal, de a demokratikus vagy baloldali gondolatok felé is.

Ez cáfolja azt, hogy a Turul nem nyitott az alsóbb társadalmi rétegek felé, és azok problémáival szemben közömbös volt. A Horthy-korszak második évtizedében a Turul céljai kiszélesedtek, és ezt jól szemléltetik az értekezésben részletesen elemzésre kerülő, a szövetség által évről évre kiadott, az aktuális történelmi-politikai szituációkhoz igazított márciusi 12 pontok is. Ugyanis megjelentek bennük tágabb politikai-társadalmi követelések, mint az általános és titkos választójog, a földreform, az adópolitika korszerűsítése vagy az egészségvédelem. Az általunk összehasonlított 1933-as és 1938-as pontokra döntően hatottak a kül- és belpolitikai tényezők is: az előbbieket a világgazdasági válság hatását és a gömbösi Nemzeti Munkaterv szellemét tükrözték, míg az utóbbiak tartalmát már a győri program és az Anschluss befolyásolta, tehát a Turul és tagsága mindig igazodott a történelmi környezethez. Ezt fogalmazta meg ironikus, sőt kissé gúnyos hangvétellel, de mégis találóan Szabó Dezső 1941-ben: „Vizsgáljuk pld. a magyar főiskolai ifjúság nagy átlagának magatartásait a múlt világháború kitörése óta. Volt háborúspárti: mikor mindenki kívánta azt. Volt antijudaista, mikor mindenkit azzá pofoztak a fekete napok. Volt ellenforradalmár az ország nagy zömével: mikor minden magyar érdek egy nyugodt, egységes tervű magyar forradalom békés megvalósítása után kiáltott. Volt legitimista szélben, és volt szabadkirályválasztó léghuzatban. Volt egyetemes irredenta, mikor mindenki az volt. És erről az irredentáról a volt Magyarország hol egyik, hol másik részét illetően megfeledkezett akkor, mikor az ország nagy része jónak látta hasonló feledkezésbe süllyedni. Volt ordítóan, öklösen és kupán vágóan keresztény, mikor az idősebbek hasonló kereszténységtől csordultak Honunk minden topográfiai alkalmosságán. Volt hetumogeresen ősmagyar és turáni, mikor bizonyos idősebb elemek hasonló mókákkal kirakatozták szembeütővé a magyarságukat.” Úgy vélte továbbá,

hogy „az ifjúság mindig a már legnépszerűbbé beidegzett gondolatok és érzések megafonja”.

Szabó Dezső fenti gondolatainak kétségkívül helytálló üzenete – és egyben az értekezés további fontos megállapítása – az, hogy a Turul és az általa alakított értelmi-ségi ifjúság arculatáért döntően a történelmi körülmények, továbbá az idősebb generációk is felelősek voltak, akikkel szemben ugyan fellépett a szövetség, mert helyet követelt magának a közélet vezetésében, de mégis idomult is azokhoz. Ebből is adódik, hogy a Turul Szövetség mentalitása, tevékenysége teljesen illeszkedett a két világháború közötti Magyarország légköréhez, ezáltal ez a szervezet is közelebb visz a korszellem alaposabb megismeréséhez és megértéséhez.

IV. Az értekezés témakörében tartott hazai és nemzetközi konferencia-előadások (4)

1. *A bajtársi egyesületek tevékenysége a Debreceni Egyetem (1921–1939)*. VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus, Debrecen (2006. augusztus).
2. *A bajtársi egyesületek szerepe a magyar társadalomban és az egyetemek életében a két világháború között*. V. Vajdasági Magyar TDK, Újvidék (2006. november).
3. *A debreceni „Árpád” Bajtársi Egyesület története (1922–1943/44)*. XXVIII. Humántudományi OTDK, 1945 előtti magyar és egyetemes történelem szekció, Székesfehérvár (2007. április). [a dolgozat első díjat és a Magyar Történelmi Társulat Különdíját kapta]
4. *A zsidókérdés és az egyetemi bajtársi egyesületek a két világháború közötti Magyarországon*. Tradíció és modernizáció Európában a XVIII–XX. században, Debrecen (2007. november).

V. Az értekezés témakörében megjelent publikációk (9 tanulmány, 22 külső hivatkozás)

1. A numerus clausus 1928. évi módosításának hatása Debrecenben. *Múltunk*, 2005/4. 42–75. Online: <http://www.polhist.hu/multunk/letoltes/kerepeszki.pdf>
Hivatkozás:
  - *Körülzárva a jog által. Diszkriminatív törvénykezés*. Történelmi szakanyagok, bibliográfia. Összeállította: Boros Andrea. Holokauszt Emlékközpont, 2009. január, Online: http://www.hdke.hu/download/Bibl_diszkriminativ_tv.pdf (letöltve: 2009. február).
2. Ifjúsági egyesületek a debreceni Tisza István Tudományegyetemen a két világháború között. In: *Közlemények a Debreceni Tudományegyetem történetéből IV*. Szerk. Hollósi Gábor. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájának kiadványa. Debrecen, 2006. 51–62.
Hivatkozások (7):
  - Hollósi Gábor: *A debreceni Jog- és Államtudományi Kar története (1914–1949)*. Szerzői kiadás, Debrecen, 2007. (1 hivatkozás: 227. o. 329. jegyzet)
  - Mudrák József: *A Debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának története 1914–1949*. Doktori (PhD) értekezés, kézirat. Debrecen, 2007. (6 hivatkozás: 163. o. 505. jegyzet, 164. o. 506. és 508. jegyzet, 165. o. 514. és 515. jegyzet, 166. o. 518. jegyzet)
3. A Debreceni Egyetemi Kör újjáalakulása és tevékenysége a második világháború után. *Szkhion*, 2008/1. 27–43.
4. Adalékok a Turul Szövetség szolnoki kerületének megalakulásának körülményeihez. *Jászkunság*, 2008/3-4. 161–169.
5. A zsidókérdés és az egyetemi bajtársi egyesületek a két világháború közötti Magyarországon. In: *Tradíció és modernizáció Európában a XVIII–XX. században*. Szerk. Bodnár Erzsébet és Demeter Gábor. Hungarovox, Budapest, 2008. 224–237.
Hivatkozások (4):
  - Szécsényi András: Lovagias ügy. Epizód az antiszemitizmus történetéhez az 1930-as években. *Múlt és Jövő*, 2009/1. 133–138. (1 hivatkozás: 138. o. 8. jegyzet)
  - Szécsényi András: „Hogy ki a magyar, azt mindig csak maguk a magyarok dönthetik el” – A Turul Szövetség a közgazdasági egyetemen 1941-ben. *Kommentár*, 2009/3. 69–78. (3 hivatkozás: 70. o. 2. és 4. jegyzet, 71. o. 10. jegyzet)

6. A Turul Szövetség debreceni kerületének megalakulása és működése. In: *Juvenilia II. Debreceni Bölcsész Diákkörösök Antológiája*. Szerk. Pete László. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2008. 130–144.
7. Turul. *Rubicon*, 2009/1-2. 90–97.
Hivatkozás:
- Szécsényi András: „Hogy ki a magyar, azt mindig csak maguk a magyarok dönthetik el” – A Turul Szövetség a közgazdasági egyetemen 1941-ben. *Kommentár*, 2009/3. 69–78. (1 hivatkozás: 70. o. 4. jegyzet)
8. A Turul, a diáktüntetések és a sajtó (Források). *RubicOnline*, a Rubicon internetes melléklete, 2009/1-2. http://www.rubicon.hu/index.php?page=online_plusz
Hivatkozás:
- Szécsényi András: „Hogy ki a magyar, azt mindig csak maguk a magyarok dönthetik el” – A Turul Szövetség a közgazdasági egyetemen 1941-ben. *Kommentár*, 2009/3. 69–78. (1 hivatkozás: 71. o. 10. jegyzet)
9. A Turul Szövetség. In: *A magyar jobboldali hagyomány, 1900–1948*. Szerk. Romsics Ignác. Osiris Kiadó, Budapest, 2009. 341–376.
Hivatkozások (8):
- Spannenberger Norbert: A politikai katolicizmus. In: *A magyar jobboldali hagyomány, 1900–1948*. Szerk. Romsics Ignác. Osiris Kiadó, Budapest, 2009. 186–213. (1 hivatkozás: 202. o. 80. jegyzet)
  - Paksa Rudolf: Szélsőjobboldali mozgalmak az 1930-as években. In: *A magyar jobboldali hagyomány, 1900–1948*. Szerk. Romsics Ignác. Osiris Kiadó, Budapest, 2009. 275–304. (1 hivatkozás: 277. o. 10. jegyzet)
  - Szécsényi András: Lovagias ügy. Epizód az antiszemitizmus történetéhez az 1930-as években. *Múlt és Jövő*, 2009/1. 133–138. (1 hivatkozás: 138. o. 4. jegyzet)
  - Szécsényi András: „Hogy ki a magyar, azt mindig csak maguk a magyarok dönthetik el” – A Turul Szövetség a közgazdasági egyetemen 1941-ben. *Kommentár*, 2009/3. 69–78. (5 hivatkozás: 70. o. 4. és 7. jegyzet, 71. o. 9. és 11. jegyzet, 72. o. 17. jegyzet)